

GIÁO DỤC KĨ NĂNG XÃ HỘI CHO TRẺ RỐI LOẠN PHỔ TỰ KỈ TRONG TRƯỜNG MẦM NON HÒA NHẬP

ĐỖ THỊ THẢO - Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

Email: thao2006trang@yahoo.com

HÀ THỊ MAI HOA - Trường Cao đẳng Sơn La

Email: maihoa.ldxh@gmail.com

Tóm tắt: Kỹ năng xã hội là một trong những hạn chế chính của trẻ rối loạn phổ tự kỉ và là mục tiêu của các phương pháp can thiệp. Bài viết khái quát về nội dung chương trình, các phương pháp và hình thức giáo dục kĩ năng xã hội cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ trong trường mầm non hòa nhập. Chương trình dạy kĩ năng xã hội cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ cần giải quyết các kĩ năng tương tác qua lại, khởi xướng quá trình xã hội hóa, giảm thiểu hành vi hoặc duy trì tình huống giao tiếp, phản ứng giao tiếp phù hợp.

Từ khóa: Giáo dục; kĩ năng xã hội; rối loạn phổ tự kỉ; trường mầm non hòa nhập.

(Nhận bài ngày 20/3/2016; Nhận kết quả phản biện và chỉnh sửa ngày 18/4/2016; Duyệt đăng ngày 27/7/2016).

1. Đặt vấn đề

Rối loạn phổ tự kỉ (RLPTK) đang trở thành mối quan tâm lớn của nhiều gia đình và xã hội vì sự gia tăng nhanh chóng về số lượng cũng như những ảnh hưởng của rối loạn này đến nhiều mặt phát triển và khả năng hoà nhập cộng đồng của trẻ. Để nhấn mạnh sự phức tạp và nghiêm trọng của rối loạn này với cộng đồng, năm 2007, Liên Hiệp quốc chọn ngày 02 tháng 04 là Ngày nhận biết về tự kỉ.

Trẻ RLPTK gặp nhiều khó khăn về mọi lĩnh vực phát triển và vấn đề về hành vi, đặc biệt là kĩ năng xã hội (KNXH). Tuy nhiên, trẻ RLPTK có thể phát triển, tham gia đầy đủ vào cuộc sống gia đình và cộng đồng nếu được can thiệp sớm đúng thời điểm, đúng phương pháp, đúng cách thức của nhà giáo dục và gia đình trẻ.

KNXH là một trong những hạn chế chính của trẻ RLPTK và là mục tiêu của các phương pháp can thiệp. Có nhiều loại hình can thiệp KNXH, trong đó phương pháp dạy KNXH theo nhóm, làm mẫu, video và câu chuyện xã hội. Chương trình dạy KNXH cho trẻ RLPTK cần giải quyết các kĩ năng tương tác qua lại, khởi xướng quá trình xã hội hóa, giảm thiểu hành vi lặp khuôn hoặc duy trì tình huống giao tiếp, phản ứng giao tiếp phù hợp.

Trên thế giới và ở Việt Nam đã có một số nghiên cứu điển hình về KNXH cho trẻ RLPTK tuy nhiên các nghiên cứu nói về cách thức giáo dục KNXH cho trẻ RLPTK còn nhiều hạn chế.

2. Khái niệm về trẻ rối loạn phổ tự kỉ và giáo dục kĩ năng xã hội cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ

RLPTK là một dạng khuyết tật phát triển được đặc trưng bởi các khiếm khuyết chính về giao tiếp, tương tác xã hội, tưởng tượng và các vấn đề về hành vi lặp khuôn định hình. RLPTK bao gồm các rối loạn có chung đặc điểm song khác nhau về phạm vi, mức độ nặng, thời điểm khởi phát và tiến triển của rối loạn theo thời gian [1].

Giáo dục KNXH là quá trình tác động có mục đích, có kế hoạch, có hệ thống của nhà giáo dục tới trẻ RLPTK thông

qua việc tổ chức các hoạt động giáo dục nhằm hình thành, rèn luyện cho trẻ khả năng tương tác và xây dựng mối quan hệ với người khác [2].

Một số khó khăn về kĩ năng xã hội của trẻ RLPTK: Trẻ RLPTK hạn chế về khả năng kết bạn, ít chủ động tham gia các hoạt động cùng các bạn đồng trang lứa, có những tương tác không phù hợp với người lớn và các trẻ khác. Ít nhìn vào mắt người khác và không biết sử dụng ngôn ngữ cơ thể, ít có sự biểu cảm bằng nét mặt, cử chỉ, điệu bộ... vào giao tiếp. Thiếu sự giao lưu về xã hội, ít chia sẻ cảm xúc với mọi người. Thiếu hụt nghiêm trọng khả năng nhận biết về những ám chỉ, quy ước xã hội. Khó khăn trong việc kiểm soát và thể hiện cảm xúc của mình. Khó khăn trong việc hiểu và đối phó với các tình huống xã hội. Trẻ có thể gặp khó khăn trong làm theo và đáp ứng với các quy tắc xã hội, duy trì hội thoại, chia sẻ và lắng nghe người khác. Những khó khăn về tương tác xã hội này có thể xảy ra riêng lẻ với các vấn đề nhận thức của trẻ. Trẻ RLPTK gặp khó khăn trong việc bắt đầu cuộc hội thoại. Trẻ RLPTK có thể không hiểu hoặc không cân nhắc đến suy nghĩ và cảm xúc với người khác. Trẻ không thể dễ dàng đặt vị trí của mình vào vị trí của người khác và có thể không hiểu tại sao những hành động và phản ứng của người khác lại khác với mình.

3. Nội dung chương trình giáo dục kĩ năng xã hội cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ lứa tuổi mầm non

Theo Chương trình Giáo dục Mầm non dành cho lứa tuổi mẫu giáo, giáo dục KNXH không tồn tại độc lập mà nằm trong nội dung phát triển tình cảm xã hội với những mục tiêu giáo dục như sau: 1) Trẻ chơi thân thiện với bạn; 2) Trẻ biết thực hiện công việc được giao đến cùng; 3) Trẻ thực hiện một số quy định trong gia đình, nhà trường, lớp mầm non, nơi công cộng; 4) Trẻ biết giữ gìn, bảo vệ môi trường: Bỏ rác đúng nơi quy định, giữ gìn đồ dùng, đồ chơi. Khi giáo dục KNXH cho trẻ RLPTK cần chú ý nội dung chương trình theo các nhóm kĩ năng dưới đây cho phù hợp với mỗi trẻ:

- *Kĩ năng hợp tác*: Bao gồm các kĩ năng: Chia sẻ, tham gia vào các hoạt động cùng người khác, kiên trì hoàn thành nhiệm vụ chung, tuân thủ những quy định chung và các kĩ năng hoạt động một cách độc lập.

- *Kĩ năng giao tiếp*: Biết sử dụng phương tiện giao tiếp một cách phù hợp, chào hỏi, tự giới thiệu, biết lắng nghe, trả lời câu hỏi, biết ngắt lời đúng lúc, đặt câu hỏi...

- *Kĩ năng kết bạn*: Làm quen, nói lời cảm ơn, đưa ra lời bình phẩm, tiếp nhận lời khen, tiếp nhận lời bình phẩm, tham gia vào hoạt động của nhóm, bắt tay vào làm việc với mọi người và giúp đỡ người khác...

- *Kĩ năng ứng xử trong một số tình huống*: Đưa ra lời phê phán, chấp nhận lời từ chối, tiếp nhận sự phê phán, làm theo chỉ dẫn, ứng xử trước sự trêu trọc, phản đối lại việc gây sức ép từ phía bạn bè và biết xin lỗi.

- *Kĩ năng giải quyết khó khăn*: Thảo luận, đưa ra những nguyên nhân xác đáng thuyết phục, giải quyết khúc mắc tìm sự giúp đỡ và yêu cầu được ủng hộ.

- *Các nội dung khác*: Khởi xướng tương tác; đáp ứng một cách phù hợp với sự chào hỏi hoặc khởi xướng chơi; duy trì chủ đề của cuộc hội thoại; chú ý đến nét mặt và ngôn ngữ cơ thể; tương tác mắt; đưa ra ý kiến và câu hỏi phù hợp; duy trì khoảng cách giao tiếp phù hợp.

4. Phương pháp giáo dục kĩ năng xã hội cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ

Giáo dục KNXH cho trẻ thường được tiến hành thông qua việc tích hợp nội dung của các hoạt động như: Hoạt động khám phá khoa học, hoạt động phát triển thể chất đặc biệt là hoạt động phát triển tình cảm - xã hội. Để làm được điều này trong quá trình giáo dục trẻ, giáo viên (GV) và cha mẹ trẻ cần sử dụng các phương pháp sau đây:

Phương pháp thuyết trình: Phương pháp này được sử dụng ở phần giới thiệu mục tiêu, trao đổi giữa GV và trẻ, dưới dạng trò chơi, câu đố...

Phương pháp sử dụng đồ dùng trực quan: Đây là phương pháp được sử dụng phổ biến trong quá trình giáo dục trẻ RLPTK. Đồ dùng trực quan có thể là tranh ảnh, mô hình, vật thật. Sử dụng đồ dùng trực quan cho trẻ RLPTK cần lựa chọn đồ dùng rõ ràng về màu sắc, không quá nhiều các chi tiết rườm rà, gây nhiễu để hạn chế sự mất tập trung chú ý ở trẻ.

Phương pháp sử dụng tình huống: Trẻ RLPTK với tư duy trực quan hành động là chủ yếu, do đó những thông tin được cung cấp chỉ đơn thuần bằng ngôn ngữ và không có hình ảnh hỗ trợ trẻ rất khó tiếp thu và ghi nhớ. Chính vì vậy, dạy học thông qua tình huống là một trong những phương pháp giúp GV khắc phục được những hạn chế này ở trẻ. Đôi khi nghiên cứu tình huống còn được thực hiện qua quan sát video hay một băng cassette mà không phải ở dạng văn bản.

Phương pháp sử dụng trò chơi: Hoạt động vui chơi là hoạt động chủ đạo của trẻ nhỏ nói chung và trẻ RLPTK nói riêng. Chính vì vậy, giáo dục KNXH cần chú trọng sử dụng các trò chơi. Phương pháp sử dụng trò chơi là tổ chức cho người học chơi một trò chơi để thông qua đó tìm hiểu một vấn đề, biểu hiện thái độ hay thực hiện hành động, việc làm. Trò chơi có nhiều loại: Đồ ô chữ, lắp ghép các nội dung, tìm mảnh ghép bị che khuất, thi giữa

các đội... Trò chơi được điều chỉnh theo nội dung bài học và được sử dụng trong khi ôn tập, thực hành... Trò chơi có thể được sử dụng bởi cá nhân, trong nhóm nhỏ hay với cả lớp.

Phương pháp hợp tác nhóm: Trẻ RLPTK thường khó tự mình giải quyết những vấn đề phức tạp, do đó đưa trẻ vào nhóm là cách trẻ sẽ được hỗ trợ từ bạn bè đồng thời tăng cường cơ hội giao tiếp cho trẻ. Thảo luận hay cùng làm một việc gì đó theo nhóm được sử dụng rộng rãi nhằm giúp cho mọi người tham gia một cách chủ động vào quá trình học tập, tạo cơ hội cho người học có thể chia sẻ kiến thức, kinh nghiệm, ý kiến để giải quyết một vấn đề có liên quan đến kĩ năng cần hình thành.

Phương pháp đóng vai: Đóng vai là phương pháp tổ chức cho trẻ thực hành, "làm thử" một số cách ứng xử nào đó trong một tình huống giả định. Phương pháp này giúp trẻ RLPTK được thực hành nhiều hơn, từ đó phát triển khả năng khái quát hóa.

Phương pháp làm mẫu: Đây là phương pháp thường xuyên được sử dụng trong quá trình giáo dục trẻ em lứa tuổi mầm non. Làm mẫu có thể bằng hành động trực tiếp của GV hoặc mẫu được làm qua băng hình. GV có thể trực tiếp thực hiện những hành vi đúng để trẻ quan sát hoặc cho trẻ xem hành vi mẫu qua băng hình sau đó yêu cầu trẻ lặp lại, phương pháp này giúp trẻ nhanh chóng học được những hành vi, làm được theo mong muốn của GV. GV có thể trực tiếp thực hiện những hành vi đúng để trẻ quan sát hoặc cho trẻ xem hành vi mẫu qua băng hình sau đó yêu cầu trẻ lặp lại, phương pháp này giúp trẻ nhanh chóng học được những hành vi, thực hiện những hành vi theo mong muốn của GV.

Phương pháp sử dụng câu chuyện xã hội: Theo Carol Gray (2010), câu chuyện xã hội là một câu chuyện trong đó mô tả một tình huống, một kĩ năng, một khái niệm trong các nguyên tắc xã hội, được thể hiện theo một hình thức xác định. Cấu trúc của câu chuyện xã hội gồm 3 phần: 1) Mở đầu: Giới thiệu những gì cần làm; 2) Phần thân: Tại sao lại phải làm như vậy; 3) Kết thúc: Những hành vi được mong đợi; Có bốn loại câu cơ bản được sử dụng trong câu chuyện xã hội: Miêu tả, nhận định, khẳng định và chỉ dẫn. Mỗi loại có một vai trò khác nhau. Mỗi loại câu được dùng trong câu chuyện xã hội với một số lần xuất hiện cụ thể gọi là tỉ lệ giữa các loại câu trong câu chuyện xã hội. Hiểu được các loại câu trong một câu chuyện xã hội, vai trò và mối quan hệ của chúng với hiệu quả chung của câu chuyện là bước đầu tiên để viết được câu chuyện xã hội có tác dụng giáo dục tốt.

5. Hình thức tổ chức giáo dục kĩ năng xã hội cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ mầm non

Tổ chức tích cực và lồng ghép nội dung vào quá trình chăm sóc và giáo dục hàng ngày cho trẻ ở trường mầm non. Đây là hình thức trọng tâm trong giáo dục, đặc biệt giáo dục trẻ mầm non khi quá trình giáo dục luôn gắn liền với quá trình chăm sóc. Ở tất cả các bậc học, nội dung kiến thức cần giáo dục luôn đảm bảo tính đồng tâm, chính vì vậy, hoạt động giáo dục này sẽ chứa đựng một số nội dung của hoạt động giáo dục kia. Ở mầm non, tích hợp và lồng ghép các nội dung dạy học sẽ giúp GV tổ chức được các hoạt động phong phú, đa

dạng cho trẻ. Về phía trẻ sẽ thường xuyên được củng cố và trải nghiệm kiến thức.

Tổ chức hoạt động vui chơi chứa nội dung cần giáo dục. Vui chơi là hoạt động chủ đạo ở lứa tuổi mầm non. Đa phần trẻ RLPTK có đặc điểm ghi nhớ không có chủ định tốt hơn ghi nhớ có chủ định. Chính vì vậy, nếu GV dạy trẻ các KNXH thông qua việc tổ chức hoạt động vui chơi sẽ giúp nội dung giáo dục trở nên tự nhiên mà không bị khiên cưỡng, trẻ ghi nhớ kiến thức sâu hơn. Đây là hình thức giáo dục đảm bảo nguyên tắc dạy học phù hợp với đặc điểm tâm sinh lý của trẻ.

Tổ chức giờ học chuyên biệt: Hình thức dạy học này sẽ mang lại hiệu quả cao với môi trường giáo dục chuyên biệt. Bởi trong giáo dục chuyên biệt trẻ, số lượng GV trong lớp nhiều hơn, RLPTK được học các giờ học cá nhân, 1 cô - 1 trò. GV sẽ có nhiều thời gian và sự chuẩn bị kĩ lưỡng để tổ chức hoạt động cho một trẻ.

Làm gương: Thầy/cô, cha mẹ, người lớn làm gương để cho trẻ làm theo. Trẻ nhỏ thường học thông qua bắt chước ngẫu nhiên các hành động từ những người xung quanh, đặc biệt những người mà trẻ gần gũi nhất và tin tưởng đó là thầy/cô và cha mẹ. Đặc biệt, đối với trẻ RLPTK vì chưa phân biệt được những hành động phù hợp và không phù hợp, do vậy, trẻ sẽ bắt chước tất cả những hành động, thái độ của người lớn mà trẻ quan sát được. Để đảm bảo trẻ thực hiện được những hành vi tốt, hành vi đúng, GV và cha mẹ cần chú ý cung cấp cho trẻ những hành động chuẩn mực, chính xác và phù hợp ở các môi trường khác nhau. Thông thường việc làm mẫu cho trẻ sẽ diễn ra mọi lúc mọi nơi.

Phối hợp với gia đình cùng thực hiện nội dung và rèn luyện các nội dung thuộc nhóm KNXH thích hợp đối với trẻ. Với trẻ RLPTK mầm non, thường gặp vấn đề trong việc ghi nhớ, những kiến thức trẻ học trên lớp nếu không được củng cố và luyện tập tại gia đình trẻ sẽ nhanh quên.

6. Kết luận

Giáo dục KNXH có vai trò quan trọng không chỉ đối với trẻ RLPTK mà còn đối với trẻ nhỏ nói chung. Giáo dục tốt KNXH sẽ giúp trẻ phát triển tốt về ngôn ngữ, giao tiếp, nhận thức và hành vi. Trong quá trình vui chơi với bạn bè và những người xung quanh, trẻ RLPTK sẽ học được những kiến thức về thế giới xung quanh, học được các quy tắc ứng xử xã hội. Đây chính là những kĩ năng

nền tảng giúp trẻ hòa nhập xã hội. Ban đầu, sự hòa nhập diễn ra trong môi trường gia đình và trường học nhưng sau này sẽ là cuộc sống xã hội với nhiều mối quan hệ khác nhau. Để trẻ RLPTK lứa tuổi mầm non hòa nhập xã hội tốt cần giúp trẻ có các KNXH như: Chơi thân thiện, hòa đồng với các bạn bao gồm: Biết cách đề nghị tham gia vào nhóm chơi hoặc khi được phân công vào nhóm, trẻ RLPTK có thể tuân theo những quy tắc của nhóm, chủ động thực hiện các nhiệm vụ được giao, trò chuyện tương tác với các bạn khác trong nhóm; Thực hiện một số quy tắc ứng xử phù hợp bao gồm: Chủ động chào/ hỏi người; Nói lời cảm ơn khi được người khác giúp đỡ hoặc khi được tặng quà; Nói lời xin lỗi khi làm tổn thương người khác; Chia sẻ đồ dùng, đồ chơi bao gồm: Chia sẻ đồ dùng, đồ chơi với các bạn khi được yêu cầu; Trẻ chủ động chia sẻ khi chơi cùng bạn; Tuân thủ thứ tự, luân phiên khi tham gia các hoạt động; Trẻ biết chờ đợi đến lượt mình khi tham gia vào các hoạt động; Kĩ năng ứng xử với các tình huống xảy ra trong các hoạt động của nhóm nhường nhịn lẫn nhau, đóng góp ý kiến một cách tích cực. Chúng ta cần có thêm các nghiên cứu về biện pháp giáo dục KNXH cho trẻ RLPTK trong các môi trường khác nhau để giúp trẻ tham gia học tập và hòa nhập tốt hơn.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1]. Đỗ Thị Thảo, (2015), *Can thiệp sớm giáo dục trẻ rối loạn phổ tự kỉ*, Luận án Tiến sĩ Khoa học Giáo dục, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội.
- [2]. Đỗ Thị Thảo, *Thực trạng kĩ năng thiết lập mối quan hệ xã hội cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ 4 - 5 tuổi tại một số trường mầm non trên địa bàn Hà Nội*, Tạp chí Khoa học, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội, Số 60 (1), năm 2015, tr.113-123.
- [4]. Đỗ Thị Thảo, *Biện pháp giáo dục kĩ năng thiết lập mối quan hệ xã hội cho trẻ rối loạn phổ tự kỉ nhẹ 4 - 5 tuổi trong trường mầm non hòa nhập*, Tạp chí Khoa học, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội, Số 60 (6BC), năm 2015, tr.119-128.
- [5]. Nguyễn Thị Tuyết Mai, *Thực trạng sử dụng câu chuyện xã hội giáo dục kĩ năng xã hội cho trẻ tự kỉ 4 - 5 tuổi*, Tạp chí Giáo dục, tháng 12, năm 2013, tr.73-75.

TEACHING SOCIAL SKILL FOR CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER AT INCLUSIVE PRESCHOOLS

Do Thi Thao - *Hanoi National University of Education*
Email: thao2006trang@yahoo.com

Ha Thi Mai Hoa - *Son La College*
Email: maihoa.ldxh@gmail.com

Abstract: Social skill is a major drawbacks of children with autism spectrum disorder and the target of the intervention. The article reviewed content, methods and forms of social skill education for these children in inclusive preschools. The social skill program provided them solve interaction skill, initiated the socialization process, reduce behavior or maintaining communication situations, use appropriate communicative response.

Keywords: Education; Social skill; autism spectrum disorder; inclusive preschools.